

- évf., 1976, 4. sz., 319. és 320. p.; a továbbiakban: Kolláth, 1976)
- ³⁷ Bár ebben kimutatható az a korabeli szovjet felfogás, amely sajátos, „különleges” jogalanyiságot tulajdonított az államnak.
- ³⁸ Az állami szervek jogi képviseléről szóló 50/1953. (IX. 23.) MT rendelet
- ³⁹ Kecskés, 2007: i. m., 126. p.
- ⁴⁰ Erről részletesen lásd: Kecskés, 2007: i. m., 114–119. p.: *Az állam különleges jogalany c. fejezet*
- ⁴¹ Szamel Lajos: *Jogalanyiség az államigazgatási hatósági jogviszonyokban* (Állam és Igazgatás, XXXIII. évf., 1983, 7. sz., 598. p.).
- ⁴² 2850/1949. (III. 29.) Korm. sz. rendelet és 206/1951. (XII. 8.) MT. sz. rendelet
- ⁴³ Kecskés, 2007: i. m., 126. p.
- ⁴⁴ Szamel, 1986: i. m., 273. p.
- ⁴⁵ Szamel, 1986: i. m., 281. p.
- ⁴⁶ Szamel, 1986: i. m., 282. p.
- ⁴⁷ Kecskés, 2007: i. m., 128. p.
- ⁴⁸ Kecskés, 2007: i. m., 129. old.
- ⁴⁹ Vékás, 2001: i. m., 12. p.
- ⁵⁰ Takáts Péter: *Az államigazgatási jogkörében okozott kár* (Jogtudományi Közlöny, 1982, 169–180. p.; a továbbiakban: Takáts, 1982)
- ⁵¹ Kolláth, 1976: i. m., 324. p.
- ⁵² Pf. II. 21 323/ 1955. sz. ítélet, BH. 1955. 10. 1051. sz.
- ⁵³ Szamel, 1982: i. m., 149. p.
- ⁵⁴ Az 1954. évi X. tv. 4. § (1) bekezdése szerint sem teljesíthető a fegyelmi felelősségre vonás mint előfeltétel, mert a végrehajtó

- bizottság elnöke e törvényhely szerint ugyan „elsősorban felelős a végrehajtó bizottság munkájáért”, de nyilvánvalóan már csak azért sem lehet fegyelmileg felelős a végrehajtó bizottság határozatáért, mivel a többség őt akár le is szavazhatja.
- ⁵⁵ Szamel Lajos: *Az államigazgatási tevékenység körében okozott károkról* (Jogtudományi Közlöny, 1959, 10–11. sz., 558–567. p.)
- ⁵⁶ Szamel, 1982: i. m., 123. p.
- ⁵⁷ Kolláth, 1976: i. m., 321. p.
- ⁵⁸ Takáts, 1982: i. m., 169–180. p.
- ⁵⁹ Szamel, 1982: i. m., 148. p.
- ⁶⁰ Borsodi, 1918: i. m., 93. p.
- ⁶¹ 53/1992. (X. 29.) számú AB határozat
- ⁶² Lásd 1870:42. tc. 75. §; 1886: 21. tc. 89–91. §; 1886: 22. tc. 86–88. §; 1887:35. tc.; 1897: 20. tc. Szabályozások
- ⁶³ Vékás, 2001: i. m., 12. p.
- ⁶⁴ 53/1992. (X.29.) számú AB határozat
- ⁶⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény
- ⁶⁶ Az Alkotmánybíróság igen rövid idő alatt döntést hozott az ügyben; eljárása eredményeként tehát alkotmányellenesnek minősítette az új Ptk. két lépcsőben történő hatálybalépítését, ugyanis „kirívóan rövidnek” ítélte a jogalkalmazók és a jogkeresők rendelkezésére álló felkészülési időt, amelynek következtében sérül a jogbiztonság.
- ⁶⁷ Uttó György: *A közhivatalnok és az ítélkező bíró által hivatali kötelezettségének megsértésével okozott kárért való felelősség, Németországi tapasztalatok alapján* (Magyar Közigazgatás, 1998, 12. évf., 706. p.)
- ⁶⁸ Vékás, 2001: i. m., 25. p.

II. Az észak-erdélyi magyar agrárpolitika

1940 ősze az eufória pillanatait jelentette sok ezer magyar számára, mert az egykori történelmi Magyarország olyan elcsatolt része tért vissza a második bécsi döntés eredményeként, amelyhez a legerősebb emocionális kötődés fűzte a magyarságot. Az országgyűlés 1940. október elején fogadta el az 1940:26. törvény-cikket,¹ amely „A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához való visszacsatolásáról és az országgal történő egyesítéséről” rendelkezett. A magyar hivatalos jogi terminus technicus a „Szent koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrésznek” nevezte ezt a területet, de végül a köznyelvben is meghonosodott Észak-Erdély elnevezés gyökeresedett meg.

A kezdeti lelkesedés hangjaiban nemsokára azonban az üröm is megjelent – főképp az erdélyi magyarság részéről, mert a kormányzat társadalmi, illetve gazdasági reintegrációs törekvéseinek eredménye eltért vára-közosaiktól. E téren nem volt egyszerű helyzetben az akkori magyar politikai elit, mert a realitások és az elvárások messze estek egymástól.

A probléma több okra vezethető vissza. A két világháború között a szülőföldjén maradt magyarság az önrendelkezés megnyíltát várta a számára kedvező főhatalomváltástól, de ez részint ábrándnak bizonyult. Az anyaországi és az észak-erdélyi magyar érdekek „összeütközését” legélesebben a helyi államigazgatás

Hórcsik Lajos Kálmán:

Az 1921-es román földtörvényre adott jogalkotási válasz Észak-Erdélyben*

személyzeti kérdéseiben, illetve azon természeti erőforrások sorsának rendezésén lehet lemérni, amelyekben Észak-Erdély a leggazdagabb volt, azaz a földek és az erdőségek kérdéseiben.

Ez utóbbiak esetében további bonyodalmakat okozott az, hogy Erdély egyes részei az elmúlt évtizedek alatt eltérő módon differenciálódtak. Székelyföld esetében mélyebb lett az a szakadék, amely már a „magyar időkben” is fennállt, míg más észak-erdélyi területek sikeresebben integrálódtak Románia gazdaságába. Ennek oka, hogy már az első világháború előtt jelentős kereskedelem zajlott Erdély egyes tájai és Románia között, így ez a kötődés egy országgá válva még intenzívebb lett.

Más oldalról a helyzetet jól illusztrálja a közjogi értelemben vett reintegrációból adódó feszültség. Felmerültek ugyanis olyan elképzelések is, melyek szerint Észak-Erdélyt – a más nemzetiségek arányában né-

miképp hasonló összetételű Kárpátalja mintájára – korlátozott autonómiájú és az anyaországitól eltérő felépítésű közigazgatással ellátott területként kell Magyarországhoz visszacsatolni. Teleki Pál kormányfő előterjesztésére végül az országgyűlés mégis a hagyományos vármegyerendszer és közigazgatási beosztás visszaállítása mellett döntött. Ennek értelmében – a Felvidékhez hasonlóan – a magyar törvényhozás új tagokkal bővült ki, akiket azonban nem választások útján delegáltak a képviselőházba, hanem sajátos eljárással, a miniszterelnök előterjesztésére és a két ház határozatával „behívták” őket. Ez az eljárás jól érzékelteti a helyi társadalom önrendelkezési reményeivel szembeni döntéseket.

A helyzetet nehezítette az is, hogy az észak-erdélyi közigazgatási beosztás – amire az országgyűlési képviselő rendezése során került sor – hasonló problémákat szült. Az 1940:26. törvénnyel a kormánynak adott felhatalmazás alapján kibocsátott 1940. évi 7800. ME. rendelet 13 vármegyét, 4 törvényhatóságú jogú és 17 megyei (rendezett tanácsú) várost határozott meg, ami csak kismértékben tért el az 1913-as közigazgatási állapotoktól.² A rendelet meghatározta a vármegyei tisztviselők körét is: őket a belügyminiszter nevezte ki, de csak arra az időre, amíg fel nem állt az új megyei közgyűlések rendszere, amelynek jogában állt a tisztviselői kart részben vagy egészben megújítani. A gyakorlatban ez azonban mindössze azt jelentette, hogy a közgyűlések megerősítették posztjukon a kinevezett megyei tisztségviselőket, ami a későbbiekben komoly feszültségek forrása lett. A Felvidékhez hasonlóan a Belügyminisztérium ugyanis Észak-Erdélyben is előnyben részesítette az anyaországi szakembereket, a jogvégzett és esetleg közigazgatási gyakorlattal is bíró személyeket. Hozzá kell azonban tennünk, hogy Teleki szigorította a tisztviselők kinevezési és kirendelési rendjét, mivel okult az I. bécsi döntés negatív tapasztalataiból. Ez a jogkör látszatra teljes egészében a belügyminiszter kezében összpontosult, így csak belső jogi rendelkezések tették azt lehetővé – ha ez nem is jelent meg a törvény szövegében –, hogy az erdélyi viszonyokat jól ismerő miniszterelnökkel történjen meg az

egyeztetés. Szintén fontos szigorítás volt, hogy ha a jelölt nem rendelkezett megfelelő képzettséggel, kinevezésére nem kerülhetett sor. Ennek ellenére nem sikerült elkerülni a helyi magyar elittel való konfrontációt; például *Csík vármegye Hivatalos Lapja* így fogalmazott a kérdésben: „A decentralizáció szükségességéről és hasznairól, időszerűségeiről, vagy sürgősségéről beszélni már aligha lehet anélkül, hogy az ember fejére ne olvassák a politikai közhely vádját.”³

A román és a magyar etnikum kapcsolata ennél is kiélezettebb volt, mivel a magyar kormányzat kísérletet tett a román igazgatás alatt történt, vélt és valós sérelmekért elégtételt venni.

Társadalmi értelemben így kettős feszültség bontakozott ki: egyrészt egy többszörös centralizáció-decentralizációs probléma vetődött fel a magyarságon belül, míg a másik oldalon a magyar és román etnikum gazdasági érdekei között tapintható ki szembenállás. A korábbi román hatalom földbirtokpolitikája sérelmes volt a magyarság szemközéből, amelyet az új helyzetben a magyar főhatalom megpróbált orvosolni. Mindkét terület mérhető az agrárjogi jogalkotáson és politikán, illetve annak hatásain keresztül.

A jogpolitikai helyzetet tekintve az 1920-ban Magyarországtól Romániához csatolt területeken érvényben maradt a háború előtti magánjogi jogrendszer, amelyet azonban a román jogalkotás fokozatosan szinkronba hozott a sajátjával. Ebben a jogszabályi környezetben született meg a román földtörvény normarendszere, erre épült rá a román jogalkotás két évtizede, amely a II. bécsi döntést követően a magyar jogrenddel „került feszültségbe”, azaz a magyarországi magánjogi normarendszerbe egy eltérő jogfejlődéssel átforgalmazott, de a saját jogalkotáson alapuló elemek kerültek be.

Az összehangolás 1940. szeptember 4-én azzal kezdődött meg, hogy a magyar kormány megkezdte az Észak-Erdélyre vonatkozó rendeletek kiadását.⁴ A minisztériumok ezzel párhuzamosan a két világháború között kialakult román jogrend szinkronizációjára, illetve beillesztésére kaptak felhatalmazást.⁵

Camil Negrea szerint 1940. augusztus 30-ig érvényesült a tárgyalat formában a magyar és a román jog két

Művelési ág	Észak-Erdély ¹⁰		trianoni Magyarország ¹¹	
	terület (k. hold)	%	terület (k. hold)	%
szántóföld	2 324 813	31,0	9 770 293	60,4
kert	116 549	1,6	207 989	1,3
rét	1 080 405	14,4	1 122 396	6,9
szőlő	27 002	0,4	361 898	2,2
legelő	939 138	12,5	1 677 095	10,4
erdő	2 734 760	36,5	1 923 458	11,9
nádas	267 252	3,6	52 203	0,3
földadó alá nem eső terület	-	-	1 060 086	6,6
összesen	7 489 919	100,0	16 175 718	100,0

világháború közötti sajátos keveréke az észak-erdélyi területen. A valóságban azonban a román jog maradványai még évekig használatban voltak. Pontosabban fogalmazva a visszacsatolással „a magyar magánjog partikuláris, idegen eleme” maradt az észak-erdélyi szabályok összessége. A joganyag és annak egyes elemei meghonosodtak, míg mások elvesztették hatályukat.⁶ Bonyolult folyamat bontakozott így ki, mert ellentétes előjellel, de kísérlet történt a saját etnikum „helyzetbe hozására”. E folyamat levezérlésének egyik eszköze ismét a joganyag formálása lett, amin keresztül megpróbálták újra etnikai alapon rendezni az agrárjogi viszonyokat is.

Ismét nagy jelentőséggel bírt mindezek miatt az agrárszektortól összefüggő szabályozás, mivel a második bécsi döntés révén az ország 7 489 919 millió holdnyi területtel gyarapodott,⁷ ami a trianoni Magyarország területének 46,3%-os növekedését jelentette.⁸ Kísérlet történt tehát egy „igazságosabb földbirtokszerkezet kimunkálására”.

Fontos kiemelni, hogy a jogalkotási hierarchiát tekintve ennek ellenére nem született törvényi szinten norma, rendeletekkel döntöttek a földbirtokviszonyokról. Ennek oka ugyanabból a tényből táplálkozott, mint húsz évvel korábban a román főhatalmi döntés, azaz úgy alkalmazni a jogalkotás eszköztárát, hogy ezzel a nemzetiségi „diszkrimináció” megvalósulhasson.

Romániában a különböző magánjogi hagyományok miatt nyílt mód az eltérő normarendszerek hatályba iktatására, amely azonban a magyar jogpolitikai helyzetben teljesen kizárt volt, mivel nem lehetett „megyékre” lebontott agrártörvényt becikkelyezni, illetve más oldalról pedig nem lett volna célszerű a teljes ország területi hatályára alapítva törvényt alkotni. Kézenfekvő volt tehát a rendeleti jogalkotás igénybevétele, mivel úgy lehetett az erdélyi viszonyokat rendezni, hogy lehetetlen volt az „in integrum restitutio”, azaz az „eredeti állapot visszaállításának” intézményét gyakorolni. Emiatt a meglévő jogi felépítményt próbálták „megfaragni”, azaz a sérelmeket a meglévő eszköztár igénybevitelével is orvosolni. Így viszont a „jogalkotási fragmentaritás” jellemezte ezt a folyamatot, az átfogó törvényi kohézió nem jöhetett létre.

Ezeket a jogpolitikai lépéseket két csoportra oszthatjuk: a közjogi keretet tisztázókra, illetve a magánjogi szabályozást definiálóakra. A földbirtokpolitikát rendező közjogi normákat három „csomópont” köré rendezhetjük. Elsősorban az 1940-ben hozott 8400. ME. rendelettel¹¹ került sor a mezőgazdasági érdekképviseltek ellátására vonatkozó ideiglenes intézkedések meghozatalára. A járási, városi és törvényhatósági mezőgazdasági bizottságok, valamint a mezőgazdasági kamara tennivalóit a földművelésügyi miniszter felügyelete alá helyezték, de a gyakorlati teendőket az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* látta el. A működéséhez szükséges költségeket részben a miniszter által megállapított költségelőirányzatból, illetve az új területeken beszédett mezőgazdasági érdekképviselőkkel fedezték.¹² Ennek a döntés-

nek a háttérben is az állt, hogy a miniszterelnök szeretne volna elkerülni a Felvidéken elkövetett hibákat. Ott ugyanis teljes zűrzavar támadt abból, hogy a kinevezett teljhatalmú kormánybiztos földbirtok-politikai intézkedései nem alapultak a helyzet megfelelő tanulmányozásán.

Ezúttal tehát nem nevezett ki kormánybiztost, hanem az említett Erdélyi Gazdasági Egyesületen belül megszerveztetett egy kilenctagú bizottságot, amelyet felkért a kérdések előzetes tisztázására. A Magyar Gazdasági Egyesület szerepének kodifikálása érdekes momentum, mert a két világháború közötti magyar gazdasági önszerveződés eredményét tisztelhetjük az egyesületben. Így válik érthetővé, hogy a helyi viszonyokat jól ismerő szervezet miért kapott ilyen szerepet. Meghatározónak bizonyult az 1440. ME. rendelet 1941-ben, amely kimondta, hogy a román agrárreform útján szerzett ingatlanok csak a vármegyei gazdasági bizottság véleménye és jóváhagyása után voltak elidegeníthetők.¹³

E rendelet 3.§-ának 7. bekezdése szerint a román földreform végrehajtása során a román állam tulajdonába került ingatlanokra a magyar államkincstár tulajdonát kellett bejegyezni. Ezzel az intézkedéssel a magyar államkincstár a román jogutódjává vált, amely logikusan következett a főhatalom megváltozásából. Így a jogokat és a kötelezettségeket is örökölte a magyar fiscus. Ez viszont egy sajátos feszültség forrásává vált. Az történt ugyanis, hogy bár a román állam 1922-ben csekély mértékű kisajátítási kötvényekkel (renta de improprietaryre) rendezte a kisajátítások ellenértékét, azaz ezek szelvényeit megfelelő rend szerint beváltotta. Ezek a kötvények a második bécsi döntéssel bevonásra kerültek, de a be nem váltottak esetében az ellentételezés nem történt meg, amely így éppen a magyarságon belül szült ellenérzést.

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület hatásköre más irányban is kiterjedt, ugyanis a bécsi döntést megelőzően fennállott mezőgazdasági kamarák működését beszüntették, s ezek vagyonát az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület integrálta rendszerébe, amelyet a mezőgazdasági miniszter felügyelt. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ezeken a teendőkön felül kamarai ügyosztályt is felállított, illetve megszervezte a kirendeltségeit is. Az egyesület a működési területén a mezőgazdasági termelést és a mezőgazdasági népesség helyzetét kísérte figyelemmel, ennek megfelelően minden hónap 15. napján jelentést készített a miniszter számára.¹⁴ Az *Országos Mezőgazdasági Kamara* működése így a visszacsatolt területekre nem terjedt ki.

Az agrárpolitikai hierarchia második eleme gyanánt a földművelésügyi miniszter a különleges feladatok elvégzése céljából 1940 őszen, illetve 1941. május 7-én Kolozsvár székhellyel kirendeltséget¹⁵ állított fel, amely a *Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége* nevet kapta.¹⁶ Jogi személyiséggel bírt és 1944 őszeig működött.¹⁷ Megalakulásáról az 1941. évi 3910. ME. rendelet rendelkezett. Célja a visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország vérkeringésébe való visszaillesztése

volt. Ez a szervezet volt az első a földművelésügyi központi igazgatást létrehozó állami szervek közül. Figyelembe vette a helyi viszonyokat, létrehozásának indokaként a gyorsabb és eredményesebb ügyintézészt jelölték meg. A kirendeltség hatásköre kiterjedt Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Kolozs, Maros-Torda, Szilágy, Szolnok-Doboka és Udvarhely vármegyékre, valamint Kolozsvár és Marosvásárhely városok területére.¹⁸ A kirendeltség működése kapcsán véleményező bizottság is felállt a rendelet 4. §-ának iránymutatása alapján.

Kezdetben a kirendeltség földbirtok-politikai ügyeket is intézett, de ezek ellátása céljából – egyben a harmadik pilléreként – 1942. május 7-én¹⁹ a földművelésügyi miniszter Kolozsváron létrehozta a *Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztályát*.²⁰ Felállítását a földbirtok-politikai ügyek hatalmas száma indokolta. Ugyanakkor nem egy másik szervezet megszervezésére került sor a Minisztérium kirendeltségét érintő rendelkezéssel, hanem egy párhuzamos agrár-közigazgatási egység jött létre. Feladataikat egymás mellett végezték, mivel az 1941. évi 3910. ME. rendelettel létrejött szervezet a már meglévőnek hatáskörét nem, csak illetékességét érintette.²¹ Elsősorban a földrészletek megosztása, illetve tulajdonátruházása kapcsán az állami elővásárlási jog gyakorlásának hatósági ellenőrzését végezte, illetve az ily módon megszerzett ingatlanok értékesítésével foglalkozott. Ez a jogosítvány lehetővé tette a földbirtok-politika irányítását.

A másik igen fontos jogköre a haszonbérleti szerződésekkel volt kapcsolatos, mivel ezt is fölülbírálhatta földbirtok-politikai szempontok alapján.²² A zsidótörvény klauzuláinak megfelelően – illetőleg az önként felajánlott ingatlanok esetében is – jogában állt rendelkezni.²³ Fontos, és korántsem elhanyagolható jogosítványként szerepelt továbbá a telepes községek és más csoportos telepek létesítése, a birtokszerzők részére építkezés és gazdasági felszerelések beszerzésére kölcsönök engedélyezése.²⁴ A zsidóktól „igénybe vett” földekre, illetve más módon kisajátított ingatlanokra magyar telepéseket telepítettek. Ha ez egy bizonyos mértéket meghaladt, akkor telepfelügyelőt alkalmaztak, de nagyon sok volt a diaszpórák száma is, így fokozottabban kívánták a felmerülő panaszokat orvosolni. Ebben az *Országos Szociális Felügyelőség* segítségét is igénybe vették.²⁵

Az említett jogosítványok a magyar telepések további számszerű erősödését segítették elő. A gazdaság- és földbirtok-politika iránya itt is tudatos célokat szolgált.²⁶ Mindezekhez anyagi lehetőségeket is biztosítottak, mivel a főosztály a földművelésügyi miniszter által rendelkezésre bocsátott keret erejéig utalványozási jogot gyakorolhatott.²⁷ Székhelye ugyancsak Kolozsvárra került. Ezek voltak azok az intézményi keretek, amelyek lehetőséget adtak az észak-erdélyi földbirtok-helyzet korrekciójára,²⁸ illetve azon jogalkotási normák végrehatására, amelyek a gazdasági értelemben vett reintegrációt célozták.

A kodifikált magánjogi rendelkezéseket több nézőpontból is kategorizálhatjuk. A magyarság érdekében hozott gazdasági reintegrációt szolgáló döntések lehetőséget nyújtottak az elszorított sérelmek orvoslására, de emellett a centralizáció-decentralizáció problematikáját kiélező szabályok is születtek, amelyek a helyi magyarság és a főhatalom szembenállását generálták.

Az előbbiekre példa az 1941. évi 42 531. PM. rendelet, mivel az ingatlanok meg- vagy visszaszerzése után nem kellett vagyonátruházási illetéket fizetni, ha a szerző a második bécsi döntés napja előtt magyar állampolgár volt és igazolta, hogy a megszerzett ingatlan tulajdonjogáról a román állam kényszere folytán mondott le.²⁹ Ezek a szabályok öröklés folytán is alkalmazhatóak voltak.

A meghozott döntések hatásának a vizsgálata azonban azért sem egyszerű, mert a konkrét ügyek iratai hiányosak, illetve töredékesek. Például Székelyudvarhelyen, 1944. augusztus 31-én Gajdák gazdasági főfelügyelőnél megjelent a háromszéki gazdasági felügyelőség vezetője, Sváby Ervin, és közölte, hogy megsemmisítette a román agrárreformmal kapcsolatos felügyelőségi ügyiratokat,³⁰ mert azok a román előrenyomulás miatt veszélybe kerültek.

A töredékesség ellenére megállapítható, hogy a saját nemzetiség helyzetbe hozásának kívánalma nem mindig párosult a sérelmet szenvedett egykori magyar tulajdonosi réteg gazdasági érdekeivel. Jellemző példája ennek, hogy kísérlet történt annak megghiúsítására, hogy a román állam tulajdonába tartozó ingatlanok magánosításával játsszák ki a magyar fiscus tulajdonjogának bejegyzését. A színlelt szerződések megkötését úgy akadályozták meg, hogy visszaható hatállyal léptették életbe a tulajdonátruházási tilalmat, feltéve, ha a rossz-hiszeműség bizonyítást nyert. Érdekes gyakorlatot mutat az a tény, hogy az 1941. évi 1470. ME. rendelet szerint a sommás birtokkereset is kizárt volt ebben az esetben.³¹

A főhatalom változása miatt átruházandó román állami tulajdon esetében a magyar főhatalomnak tág tere volt kiteljesíteni saját elképzeléseit. Így ha nem a román állam vagy annak valamely szerve, hanem más román köztisztület, közintézet, közérdekű célt szolgáló alapítvány, illetve alap vagy annak szerve és jogutódja javára kérték a tulajdonjog vagy a terhelő jog bejegyzését, akkor azt egyszerűen az előbbi felsorolásnak megfelelő hasonló magyar jogi személy részére juttatták. Így például a Román Nemzeti Bank tulajdonlása esetén az új tulajdonos a Magyar Nemzeti Bank volt.

Számos konfliktus forrásának egyik oka az eltérő helyi és állami érdekek összeütközése volt. Így például a végső döntést a Magyar Királyi Jogügyi Igazgatóság hozta meg, az okiratokat oda kellett megküldeni, megjelölve a megfelelő igazgatási ágazatot; ez a tény tág mozgásteret adott a döntést gyakorló hatóság számára. Emellett még egy fórumot iktattak az eljárásjogi rendbe, ezzel is növelve a „külső” ráhatás lehetőségét, azaz kétség esetén az igazságügyminiszter nyilatkozata

volt az irányadó. A centralisztikus irányítás államérdeket szolgáló döntései számos sérelmet okoztak az egykori magyar tulajdonosi rétegeknek. A szubjektum nagy szerepet kapott, így sokszor nem az egykoron gazdasági hátrányt elszenvedett tulajdonos kapta vissza tulajdonjogát, hanem a döntéshozatal jogi útvesztői nyeltek el a követeléseket, amely így számos pert indukált.

Az egykori tulajdonosi réteg azonban nemcsak korábbi birtokai miatt került szembe a közigazgatással, hanem érdekes módon speciális közösségi tulajdonformák rehabilitációjának igénye is megjelent, amely azért volt különösen problematikus, mert ez a törekvés szöges ellentétben állt a magyar rendezési törekvésekkel. Így a székely közbirtokosságok kérdése megkerülhetlenné vált. A 19. században már kísérlet történt az arányosításra, de ez akkoriban sem rendeződött megnyugtató módon. A törvényes szabályozás szerinti egyenlőtlen haszonrészesedés alkalmazása miatt ellentét alakult ki a hatóságok és a csíki székelyek között. Első rendben a Csíki Magánjavak kérdése tartozott ide, amelyek főképp erdőkből álltak, de a kegyúri és a hitbizományi földek sorsát is ide köthetjük. A Csíki Magánjavak esetében a fő problémát az jelentette, hogy a közbirtokosságokat megpróbálták a magyar erdőtörvények hatálya alá vonni. Csík vármegye alispánja arról számolt be 1941-ben, hogy a névjegyzékek kiigazításával megállapítást nyertek a haszonrészesedések, amelyeket hiába foglaltak ítéletekbe, „az egyenlőség érdekében sok helyen agresszív magatartást tanúsítottak, elannyira, hogy ez bátran volt kommunisztikusnak minősíthető.”³²

Ezt a kérdést egyebekben a magyar igazságügy-miniszter 18 800. IM. rendelete szerette volna rendezni 1941-ben, amely azonban közben népszövetségi panasz tárgya is lett.³³ Tulajdonképpen nem történt más, mint a helyi erőforrások birtoklása az önrendelkezést testesítette meg a faluközösségek részére, ami 52 település lakosságához volt köthető. Ebből a vagyonkomplexumból az 1921-es román földtörvény 34 145 kateszteri holdat sajátított ki, majd 1923-ban ezt teljes vagyonekobzás követte.³⁴ Az egykori tulajdonosok várakozásával ellentétben a II. bécsi döntés sem hozta meg a kívánt tulajdon-visszaszerzést számukra. Csalódottan kellett tudomásul venniük, hogy ebbéli várakozásukban nem állt melléjük a magyar kormányzat. „...Kétségbevonhatatlanná kell tenni minden időkre a csíki székely határőrök leszármazottainak tulajdonjogát. Nem lehet kinevezett törvényhatóságra bízni a vagyon igazgatóságának megválasztását.” – érvelt dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő.³⁵

Mindemellett egy sajátos probléma is súlyosbította a Magánjavak körül kialakult helyzetet. A román elkobzással nem minden vagyonrész őrizte meg közjogias tulajdonlási formáját, hanem magánjogivá változott. Így ezek körében elmaradt az eredeti tulajdonlási forma rehabilitációja. Más szavakkal összefoglalva, ha magánszemély részére a román földtörvény passzusainak megfelelően történt egykoron a kisajátítás, ak-

kor – ha ez az eljárásjogi szempontoknak megfelelt – nem nyílt esély az eredeti tulajdonlási forma visszaállítására.

A zavaros jogi állapotot erősítette az is, hogy a román földtörvény korábban kimondta: a kisajátított ingatlanokkal a patronátusi terhek az államra szálltak át, így ezek ellenértéke le lett vonva a kisajátítás értékéből. Ez azonban azt jelentette, hogy maga az intézmény fennmaradt. A megmaradt ingatlannal kapcsolatos kegyurasági terheket így a régi birtokos viselte, tovább éltetve az intézményt. Az egyházak szempontjából ez azt jelentette, hogy az állam átvállalja a terhek egy részét, így viszont a jogok gyakorlásának morális alapja szűnt meg, mivel elképzelhetetlen volt, hogy a magyar papok ellátását például a román állam vállalja magára. A lej és az aranykorona egyenlővé tétele ezt a helyzetet csak nehezítette, mivel ezzel az ellenérték jelentéktelen összegre zsugorodott. A román agrártörvénynek azonban volt egy másik aspektusa is, miszerint azokat az egyházakat, amelyek nem bírtak elég földbirtokkal, hogy magukat ellássák, azokat földhöz juttatták. Ez eredetileg a román egyházak érdekében hozott törvény volt, de a magyar egyházak javára is szolgált. Ezzel az egyházak új kegyúri alaphoz jutottak. A jogot viszont ezen túl sem gyakorolhatták. A végleges megoldást a Szentszék és a román állam között 1927. május 10-én létrejött konkordátum oldotta meg, amelynek a XV. cikke kimondta: „Bármilyen természetű kegyúri jogok és kötelezettségek végleg megszűnnek mindennemű kártérítés nélkül.”³⁶ Ugyanezt mondta ki a román általános vallásügyi törvény 1928-ban, s ebben intézkedtek az egyházi célt szolgáló, de a volt kegyúr tulajdonát képező ingatlanok sorsáról is.

A hitbizományi intézmény kérdése is újra felmerült. Az 1941. évi 1440. ME. rendelet 1. §-ának 3. pontja a keleti és erdélyi területen hatályba léptette a hitbizományra vonatkozó szabályozást. Így különösen az 1936:11. törvény 8. §-át,³⁷ amelyen keresztül lehetőség nyílt újabb hitbizományok létesítésére. A román törvény hatálybalépésekor egyeseket jogokkal ruházott fel, míg másokat jogoktól fosztott meg. Mivel a bécsi döntés előtt egy szuverén hatalom a saját felségterületén kimondta a hitbizományok megszűnését, ezért expressis verbis ezek nem éledtek újjá, mivel azokat újabb törvényi szabályozás sem hívta ismét életre. Ezekben a javakban az 1926. évi román törvénykezés normái szerint történt az öröklés. A hitbizományi javakból kisajátított és a második bécsi döntés után visszajuttatott földrészletek esetében tehát a birtok mint hitbizomány lett kisajátítva. Az ellenértékként kapott értékpapírok is hitbizományi javakká váltak. Ezek a papírok 1926-ban hitbizományi jellegüket elvesztették. A második bécsi döntés után visszajuttatott ingatlanok a vonatkozó állampapírok helyébe léptek, a kisajátítás alól mentesített birtokrészletekkel együtt. „Volt hitbizományi javakká”, azaz az 1926. évi román törvényben meghatározott jogi helyzetbe jutottak, vagyis megkötöttségekkel korlátozott egyéni tulajdonná váltak. Ezt a felfogást támogatta az 1943. évi 970. ME. rendelet

is,³⁸ amely a kisajátított erdők visszajuttatásáról rendelkezett, s az ilyen erdőket nem nevezi meg a hitbizomány tárgyául.

Összességében megállapítható, hogy az állam és társadalom viszonylatában az összeütközések elkerülhetetlenek voltak. Különbséget kell tenni azonban a magyar–magyar konfliktus, azaz a centralizáció és decentralizáció, illetve a magyar–román konfliktus között,

Jegyzetek

- * A cikk első része: Hőrsik Lajos Kálmán: *Az 1921-es román földtörvényre vonatkozó jogalkotási válasz Észak-Erdélyben* (Jogtörténeti Szemle, 2008. 3. sz., 15–20. p.). Lásd még: Hőrsik Lajos Kálmán: *A trianoni békeszerződéssel Romániához csatolt területek magánjoga* (Jogtörténeti Szemle, 2007. 4. sz., 54–57. p.)
- ¹ MT. 1941. 200–203. A képviselőház október 3-án döntött a törvény elfogadásáról, a felsőház két nappal később tartott ülésén hagyta jóvá az észak-erdélyi területek visszacsatolását az anyaországhoz. Telesi Pál hozzászólását lásd: Papp Antal: *Gróf Teleki Pál országgyűlési beszédei, 1938–1941.* II. kötet (Stúdium Kiadó, Budapest, é. n. [1942], 287–296. p.). Ő maga nem örült felhőtlenül a döntésnek. Lásd: Ránki György: *A Wilhelmstrasse és Magyarország: Német diplomáciai iratok Magyarországról: 1933–1944* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968, 515. p. [343. dok.])
- ² 7800/1940. ME. rendelet, in: *Magyarországi Rendeletek Tára [MRT] 1941., IX–X. füzet, 2760–273.* A kérdéstről többek között egy „anyás” (anyaországból származó) városi tisztviselő ad sajátos nézőpontot, de különben hiteles és érdekes leírást (Varga József: *Új utakon az új, a népi Magyarország felé! Szociál- és népesedéspolitikai tanulmány.* Kézírvásárhely, 1943). Lásd ehhez (törvényhatósági, megyei városok, községek igazgatása esetében): in: Szavári Attila: *Magyar berendezkedés Észak-Erdélyben (1940. szeptember – 1941. április).* In: *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai szemle, új sorozat, IX. évfolyam, Kolozsvár, 2004. 4. (34.) szám, 276. p.;* a továbbiakban: Szavári 2004)
- ³ Csikvármegye *Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 230. p.
- ⁴ Így például a váltóóvást is eltörölték, lásd: Balás Gábor–Domokos Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig* (Közgazgatási és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest 1991, 110. p.)
- ⁵ Uo., 110. p.
- ⁶ Krüger Jenő: *A román földreform egyes függő kérdései.* A Magyar Jogászegylet nagyváradi helyi csoportjának 1943. május 15-én tartott ülésén megtartott előadása (Szent László Nyomda, Nagyvárad, 1943, 5. p.; a továbbiakban: Krüger, 1943)
- ⁷ Szöllősy Zoltán: *Mezőgazdaság és állattenyésztés.* (Magyar Statisztikai Szemle, XVIII. évf., 1940, 7. szám, 701. p.; az 1. számú táblázat alapján; a továbbiakban: Szöllősy, 1940)
- ⁸ A trianoni Magyarország 16 175 718 k. hold területtel rendelkezett (Szöllősy, 1940, 701. p., az 1. számú táblázat alapján). Ettől eltérő adatokat is találhatunk. A Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentése szerint a gyarapodás 37%-os (Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentése [MGI], 1940, 26. szám, 113. p.).
- ⁹ Az 1910-es kataszteri adatok az észak-erdélyi területváltozásra számolva: lásd: *Magyar Statisztikai Közlemények [MSK], Új Sorozat, 1940, 701. p.*
- ¹⁰ Az 1938-as kataszteri adatok: MSK, 1940, 701. p.
- ¹¹ MRT 1940., X–XI. füzet, 3218–3219. 1940. november 27-én hirdették ki, s ezen a napon lépett hatályba.
- ¹² Ez az összeg Észak-Erdélyben az állami földadónak a haszonbérlet után 5%-át, az általános kereseti adónak a 4%-át tette ki, amelyet a mezőgazdasági érdekképviselőknek kellett befizetni. Uo. 3218–3219.
- ¹³ Simon Zsuzsanna: *Erdély köz- és szakigazgatása a második bécsi döntés után.* In: *Regio, 1995, 4. sz., 74. p.; Szavári, 2004, 289. p.*
- ¹⁴ Magyarországi Rendeletek Tára [MRT] I. kötet, 1941, 591–593. p.

azaz a főhatalom változásával helyzetbe hozott nemzetiség érdekeiből fakadó konfliktusok kérdése között. Ezt a tényt bonyolította az eltérő fejlettség is, mert így Székelyföld esetében a két világháború közötti Magyarországhoz viszonyított fejlődési különbségek kiegyenlítése kapcsán az elviekben modernizációt akaró állam fokozatosan a javakat elvonó etatista merevségbe szorult.

- ¹⁵ A Magyar Királyi Földművelésügyi minisztérium Erdélyi Kirendeltsége létrejöttét az 1941. évi 3910. ME. rendelet kapcsán 1941. június 1-én hirdették ki, amely egyben a hatálybalépés napja is volt. A rendelet május 6-án készült.
- ¹⁶ Uo., 2. §.
- ¹⁷ Szervezeti szabályzatát és ügkörét a 3910/1941. ME. rendelet állapította meg (a Magyar Országos Levéltár repertóriumának adata pontatlan, mivel 3300/1941. FM. rendeletet jelöl meg. Ezen kívül az illetékességét összekeveri a Földbirtokpolitikai Osztályéval), amelyet a 7273. FM. rendelet módosított. (Ilyen rendelet pedig nincs). Lásd: *Földművelésügyi Minisztérium repertórium 1889–1945* (Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1961, 596. p.)
- ¹⁸ A hivatal négy csoportból állt, különböző ügkörökkel. Sajnos maga az iratanyag nagyrészt megsemmisült, néhány dokumentum került csak a Magyar Országos Levéltárba. Lásd: uo., 596.
- ¹⁹ A törvény ezzel ellentétben 1942. május 18. napját jelöli meg az főosztály működési napjának kezdeteként. Igaz, a törvény 1942. május 2-án készült, hatályba pedig május 18-án lépett. Mindezek ellenére ez utóbbi variáció tűnik valószínűbbnek. 11. §. (1.)
- ²⁰ 1942. évi 941. elnöki rendelet, MRT 1942. (II. kötet) 1082–1084. p.
- ²¹ Tehát hatásköri megosztásról beszélhetünk, s nem illetékességről, amely elárulja, hogy nem azonos hierarchiabeli helyről van szó.
- ²² Jogosítványokkal bírt a haszonbérleti szerződések tekintetében akár részben, akár egészben a szerződés állam részére történő átvételére: 3.§ (1.) b. bekezdés. A felsorolás taxatív.
- ²³ Az 1939:4. tc. rendelkezéseinek megfelelően kellett eljárni, az önként felajánlott területek bizonyos mértékben presszióra is okot adhattak, mivel semmilyen paragrafus nem szólt annak kivizsgálásáról, hogy ez valóban a tulajdonos önálló döntésének felelt-e meg. Például az eredeti tulajdonosok általi „önkéntes felajánlásra tett javaslatétel” kiküszöböléséről egyetlen klauzula sem szólt. Igaz, erre a törvény jogorvoslati lehetőséget is adott, ugyanolyan feltételekkel, mint a földművelésügyi miniszter határozatai ellen. A jogorvoslatokat a főosztálynál lehetett beadni: 5.§. (3.)
- ²⁴ 3.§. (1.) bekezdés, f-g. bekezdés
- ²⁵ A Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltségének 4739/1944. szám alatt hozott okmánya (1944. március 14.), MOL K 201/1.
- ²⁶ Meg kell még említeni a statisztikai adatgyűjtésre való törvényi jogosítvány megadását, amelyhez ismét csak a megfelelő intézkedések, illetve azok végrehajtásának engedélye is párosult: 3.§. (1.) i. bekezdés. A birtokszerzők javára pedig átengedésre kötelezés mellett házhelyek biztosítása is lehetővé vált: 3. §. (1.) e. bekezdés. In: 1942. évi 941. számú elnöki rendelet; MRT 1942. (II. kötet) 1082–1084. p.
- ²⁷ Uo., 8. §. (1.) Erre a főosztály vezetője, illetőleg akadályoztatása esetén a helyettese gyakorolhatta az utalványozói jogkör.
- ²⁸ Sajnos az iratanyagok oly mértékben pusztultak el vagy egyszerűen csak elvesztek vagy ma is lappanganak valahol, hogy ennek az „áttételen” elkészített „földreformnak” csak a körvonalai rajzolhatók meg. Hozzá kell tenni azonban, hogy sokat emlegetett közhellyé vált az a tény, hogy a második bécsi döntéssel visszakertült területeken a magyarság megerősödött, s ehhez hozzá kellett járulnia az agrárpolitikának, mivel nagyszámú agrárképességről beszélnek a foglalkozási adatok.
- ²⁹ MRT 1941, 896–897. p. A bizonyítékokkal együtt a kérelmet az

adóhivatalnál kellett előterjeszteni, amely pedig a pénzügyi igazgatóságához terjesztette fel a kérvényt

³⁰ K201, 417 Székelyudvarhely, 1944. szeptember 1.

³¹ MRT 1941. (I. kötet) 234–235. p. Ez bármely gazdasági formájú társaság tulajdonára vonatkozott, vagy bármely más alakban „átmentett” formára.

³² Csíkvármegye Hivatalos Lapja, 1941. 21., 230. p.

³³ MRT. 1941. (I kötet) 733. p.

³⁴ Olti Ágoston: *Adalékok a Csíki Magánjavak második világháború utáni történetéhez* (Székelyföld, Nr. 11. 2003, 78. p.)

³⁵ Csíki Lapok, 1941. szeptember 14.

³⁶ Krüger, 1943, 8. p.

³⁷ MT 1937, 146. p.

³⁸ MRT 1943, 27–41. p.

Az élet legsötétebb tréfájának érezhette Pauler Tivadar igazságügy-miniszter azt a pillanatot, amikor 1880. április 14-én különös táviratot kapott a győri királyi ügyésztől. Ebben az állt, hogy az általa és a Királyi Kúria által kegyelemben nem részesített rablógyilkos, akinek esetében „őfelsége a törvény rendes menetének szabad folyást engedett”, vagyis kivégzését engedélyezte, felakasztatott, halottnak konstatáltatott, ámde újjáéledt.

Számos okból érinthette ez őt közelebről. Az első, hogy horvátországi pályája után hazai jogtanári munkásságát éppen a győri akadémián kezdhette meg 1847-es kinevezéssel 1848 tavaszán, s így e város különösen kedves lehetett neki. Másrészt alig néhány éve, az 1875-ben „Perczel Béla minisztersége alatt létrejött, Csemegi Károly által szerkesztett *büntetőtörvénykönyvnek* országgyűlési előadója volt”, s alig két éve – 1872 után ismét, ezúttal a Tiszakormányban – igazságügy-miniszter. Ráadásul „alapvető műve, legjelentékenyebb s legnagyobb becsű munkája” az Akadémia által 1867-ben Sztrókay-jutalommal elismert, három kiadást megért, kétkötetes *Büntetőjogtan* szerzője, aki most az életben szembesülhetett tanai gyakorlatával.

A kor legnépszerűbb hetilapja, a *Vasárnapi Ujság* 1880. április 18-án tudósított a történetéről.

„A győri kivégzés rendkívüli esete nagy izgatottságot ébresztett mindenfelé, s a halálbüntetés eltörlésének hívei bizonyára mindig emlegetni fogják, mint rendkívüli érvet. A rablógyilkos Takács János huszonnégy órával élte túl kivégzetését, és így kétszer halt meg. A bitón csak néhány percig függött, mondják, hogy csupán hat percig, s akkor dr. Sikor törvényszéki orvos halottnak jelentette ki, a végrehajtó bírák aláírták a jegyzőkönyvet, hogy Takács János e hó 14-én reggel 8 órakor kisenvedte büntetését és meghalt.

Kozarek hóhér levágta a törvény rendelkezése szerint kivégzett ember holttestét, egy talyigára tették és elváltattak vele a kórházba, hogy felboncolják. Előbb villamos kí-

Töttös Gábor

Egy elfeledett jogtörténelmi kuriózum – Aki kétszer halt meg egy nap alatt

Pauler Tivadar

sérleteket tettek vele, s erre a halottnak vélt ember mozogni és hörögni kezdett. Nem halt meg.

Azonnal táviratoztak az igazságügy-miniszternek, hogy mit tegyenek; az igazságügy-miniszter azt válaszolta, hogy be kell várni egy további intézkedését, a jogtudósok pedig vitatni kezdték a kérdést, hogy mi történjék e rendkívüli esetben, melynek nincs párja. Ha az elítélt életben marad, a büntetést kiállottnak kell-e tekinteni, szabadon bocsátani, vagy új ítélet alapján fogságba vetni.

A boldogtalan ember nagy kínok közt feküdt, este örülési roham lepte meg; ez később csillapult, éjjel már beszélt is egyes szavakat, de ekkor lábai

és nyaka nagy dagadásnak indult. Reggel égető szomj gyötörte s inni kért. – Mit akar inni? – kérdezték tőle, – Tejet vagy vizet? – Vízet. – monda. – Tejet majd később. Azonban csakhamar beállt a végső halálküzdelem s reggeli 7 óra után meghalt.

Kétségtelen, hogy e rendkívüli eseményt az okozta, mert rövid ideig hagyták a bitón; ezen kívül Takácsnak skorbut miatt a nyaka is meg volt dagadva, s ez a kötél általi halál végrehajtását nehezítette. Kitént e szomorú esetről, hogy a kivégzettekben még mennyi ideig van föllángoló élet, s fölhozzák, hogy a Budapesten kivég-